

УДК 331.522

Лучик С.Д.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри обліку і аудиту**Чернівецького торговельно-економічного університету
Київського національного торговельно-економічного університету*

Лучик М.В.

*кандидат економічних наук,
керуючий відділенням ПАТ «КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК» в м. Київ***ТРУДОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ)****LABOR POTENTIAL OF BORDER REGIONS: FEATURES OF FORMATION AND IMPLEMENTATION (ON THE EXAMPLE OF CARPATHIAN REGION)****АНОТАЦІЯ**

У статті досліджено і визначено особливості формування та реалізації трудового потенціалу прикордонних регіонів на прикладі Карпатського регіону, обґрунтовано необхідність корегування стратегічних пріоритетів державної політики регіонального розвитку з урахуванням цих особливостей.

Ключові слова: трудовий потенціал, прикордонний регіон, економічна активність, зайнятість, безробіття, міграція, регіональний розвиток.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы и определены особенности формирования и реализации трудового потенциала приграничных регионов на примере Карпатского региона, обоснована необходимость корректировки стратегических приоритетов государственной региональной политики с учетом этих особенностей.

Ключевые слова: трудовой потенциал, приграничный регион, экономическая активность, занятость, безработица, миграция, региональное развитие.

ANNOTATION

In the article the features of formation and implementation of the labor potential of border regions on the example the Carpathian region are determined, the necessity of correction of strategic priorities of the state policy of regional development with account of these characteristics is substantiated.

Keywords: labor potential, border region, economic activity, employment, unemployment, migration, regional development.

Постановка проблеми. Розгляд регіону в якості самостійного суб'єкту економічного розвитку, який забезпечує господарським процесам системний зв'язок і екологічний порядок, змушує під новим кутом зору розглянути державну регіональну політику. Роль держави щодо забезпечення розвитку регіонів у сучасному світі не обмежується лише регуляторними функціями чи стимулюванням економічного зростання, раціонального використання трудового потенціалу, забезпечення прогресивних зрушень у галузевій і територіальній системах, підтримки експорту продукції та послуг. Головною метою держави щодо регіонального розвитку стає досягнення збалансованого соціального та економічного розвитку регіонів України. Це передбачає скорочення відмінностей у рівні їх соціально-економічного розвитку, захист вітчизняних виробників на світових ринках, забезпечення комфортного середовища проживання для населення, гармонізацію майнових

відносин, зміцнення існуючого ладу, демократизацію управління, інтеграцію держави в європейські структури тощо. В цьому контексті важливу роль відіграють саме прикордонні регіони країни. 20 із 27 регіонів України є прикордонними, а їх сукупна площа становить близько 77% усієї території держави

Прикордонні регіони першими відчули прояви вищого рівня конкурентної боротьби в умовах європейської інтеграції і мають «достатньо низькі показники соціально-економічного розвитку, які призводять до соціального напруження (зростання безробіття, зuboжіння населення, погіршення якості життя тощо), стримують їх економічне зростання та перешкоджають рівноправній участі у проектах та програмах міжнародного співробітництва, у тому числі у рамках ЄС» [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних засад формування і реалізації трудового потенціалу та його регіональних аспектів займалися такі українські вчені, як Д.П. Богиня, Н.Ю. Брюховецька, В.М. Василенко, О.А. Грішнова, Е.М. Лібанова, М.В. Семикіна, Л.В. Шаульська та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових публікацій, тема дослідження трудового потенціалу держави та її регіонів залишається актуальною, оскільки сучасній економіці притаманний швидкий темп розвитку і необхідно виявляти сучасні особливості відтворення трудового потенціалу для пошуку резервів його збереження і розвитку, а також підвищення економічної і соціальної безпеки регіонів і країни в цілому.

Мета статті полягає в оцінці трудового потенціалу Карпатського економічного регіону, виявленні та висвітленні особливостей його формування і реалізації в українських областях, а також зарубіжних країнах, які з ним межують, з метою корегування стратегічних пріоритетів державної політики регіонального розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-економічне зростання будь-якого суспільства базується передусім на розвитку та

ефективному використанні найціннішого ресурсу сьогодення – трудового потенціалу суспільства та посиленні його інноваційної активності. Трудовий потенціал є економічною категорією, яка виражає взаємовідносини між людьми з приводу ефективного відтворення елементів суспільного виробництва та їх привласнення з метою задоволення потреб особистості, сім'ї, організацій, регіонів, держави, вирішення глобальних проблем людства. Функціонування трудового потенціалу відбувається на певних етапах його відтворювального циклу – формування, реалізації, використання, збереження та розвитку, які є взаємопов'язаними і взаємообумовленими. Неефективні реалізація і використання наявного трудового потенціалу призводять до його кількісного скорочення та погіршення якості, що, у свою чергу, знижує рівень життя населення та становить загрозу для економічної та соціальної безпеки країни та її регіонів.

До Карпатського економічного регіону в Україні прийнято відносити територію Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей, що становить 9,4% території України. Карпатський регіон межує з Польщею, Румунією, Молдовою, Угорщиною і Словаччиною.

Впродовж останніх п'ятнадцяти років в Карпатському регіоні чисельність постійного населення зменшилась на 292,3 тис. осіб, або на 4,6%. Станом на 1 січня 2015 р. тут проживає близько 6062,9 тис. осіб, що становить 14,1% населення України. Сільське населення складає 50,62% всього населення. Найвища частка селян у структурі населення Закарпатської області – 69,9%. У Львівській області, навпаки, переважають мешканці міст, їх частка склала 60,96%.

У демографічній ситуації регіону є певні позитивні зрушення. Починаючи з 2006 р. в Закарпатській області спостерігається природній приріст населення. Якщо у 2006 р. він становив 631 особу, то на початок 2015 р. – 3569 осіб. Темп зростання чисельності наявного населення за останній рік становив 100,22%. Позитивні тенденції намітились і в Івано-Франківській (темп зростання чисельності наявного населення на 01.01.2015 р. до 01.01.2014 р. склав 100,03%), у Чернівецькій (100,16%) областях. У Львівській області протягом всього періоду дослідження мало місце постійне скорочення чисельності населення, особливо у сільській місцевості. Порівняно з підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 р. кількість населення області зменшилась на 85,6 тис. осіб, або на 3,3%, у тому числі міського населення – на 13,9 тис. осіб (0,9%), сільського – на 71,7 тис. осіб (6,7%).

На жаль, підсумки першого півріччя 2015 р. свідчать про погіршення тенденцій. У всіх областях Карпатського регіону зареєстроване природне скорочення населення: в Закарпатській області воно склало 439 осіб, Івано-Франків-

ській – 1509, Львівській – 3765, Чернівецькій – 971 особу.

Дослідження вікової структури населення Карпатського регіону протягом 2000–2014 рр. виявили її деформацію. Якщо у 2000 р. чисельність групи осіб віком 15 років і старше склала в середньому 77,5% від всього населення, то на початок 2015 р. – вже 82,4%. Демографічне навантаження на 1000 осіб у віці 15–64 років склало 444 особи, у тому числі особами у віці до 14 років – 251,5, особами у віці 65 років і старше – 192,5. У сільських поселеннях регіону показники гірші. У 2014 р. загальне демографічне навантаження на 1000 сільських мешканців регіону віком 15–64 років становило 481,5 особи, у тому числі особами у віці до 14 років – 269,5 осіб, 65 років і старше – 212. Найгірша ситуація у Чернівецькій області (загальне навантаження – 498 осіб), відносно краща у Закарпатській – 453 особи.

Аналізуючи демографічну ситуацією в Україні в цілому, слід зауважити, що зростання коефіцієнту демографічного навантаження людьми похилого віку в Карпатському регіоні відбувається повільніше, ніж в інших регіонах. Всі області регіону мають значно вищу частку осіб у віці до 15 років, ніж в середньому по Україні (15,9% від загальної чисельності). Так, у Закарпатській області цей показник в кінці 2014 р. становив 20,7%, Чернівецькій – 18,1%, Івано-Франківській – 18%, Львівській – 17%. Кращі показники мають лише Рівненська – 21,3%, Волинська – 20,6%, Житомирська – 17,2%.

Серед зарубіжних країн, що входять до складу Карпатського регіону, демографічна ситуація теж досить напружена. Виключенням є Словаччина, де всі роки спостерігалось зростання населення. Значно скоротилось населення Румунії (за 2006–2014 рр. на 6,6%). Меншими темпами скорочувалось населення в Польщі, Угорщині, а також Молдові. В усіх зазначених країнах значно знизилась народжуваність населення. Смертність населення теж зменшувалась, але меншими темпами. В Польщі ж за 2006–2014 рр. смертність зросла на 4,8%. Неухильно погіршується демографічна ситуація в Молдові. Тільки за 2014 р. природне скорочення населення в країні збільшилось у 4,6 рази порівняно з попереднім роком.

На ринку праці більшості областей Карпатського регіону (за виключенням Івано-Франківської) протягом 2000–2014 рр. спостерігалось поступове збільшення кількості економічно активного та зайнятого населення у працездатному віці (табл. 1).

У 2014 р. показник економічно активного населення працездатного віку в Закарпатській області порівняно з 2000 р. збільшився на 7,1%, а зайнятість населення працездатного віку збільшилась на 7,7%. У першому кварталі 2015 р. ці показники дещо знизились і становили 68,5 в 61,8% відповідно.

У Львівській області показники економічної активності і зайнятості населення працездатно-

го віку за період 2000–2014 рр. збільшилися на 9,2 і 11,8%. У січні-березні 2015 р. мало місце незначне зменшення і економічна активність працездатних осіб становила 68,9%, а зайнятість – 62,4%.

Таблиця 1
Економічна активність і зайнятість населення
Карпатського регіону

Роки	Карпатський регіон			
	Закарпатська область	Івано-Франківська область	Львівська область	Чернівецька область
Економічна активність населення працездатного віку, у % до всього населення відповідного віку				
2000 р.	62,9	74,7	59,8	63,3
2010 р.	70,1	63,2	70,1	63,9
2014 р.	70,0	64,5	69,0	63,5
2015 р. (січень-березень)	68,5	65,0	68,9	62,6
Зайнятість населення працездатного віку, у % до всього населення відповідного віку				
2000 р.	55,6	66,3	51,1	52,0
2010 р.	63,6	57,6	64,1	57,5
2014 р.	63,3	59,0	62,9	57,0
2015 р. (січень-березень)	61,8	59,1	62,4	55,9
Безробітне населення працездатного віку (за методологією МОП), у % до всього населення відповідного віку				
2000 р.	11,6	11,2	8,7	17,9
2010 р.	9,3	8,9	8,4	10,1
2014 р.	9,6	8,6	8,8	10,2
2015 р. (січень-березень)	9,9	9,2	9,5	10,7

Складено авторами на основі [2–7]

Рівні економічної активності і зайнятості населення працездатного віку в Чернівецькій області дещо нижчі, ніж в Закарпатській і Львівській областях. У січні-березні 2015 р. вони становили відповідно 62,6 і 55,9%. В Івано-Франківській області аналогічні показники за 2000–2014 рр. знизилися на 10,2 і 7,3% і у першому кварталі 2015 р. становили відповідно 65,0 і 59,1%. Слід відмітити, що показники економічної активності і зайнятості населення працездатного віку, зафіксовані в Івано-Франківській і Чернівецькій областях у 2014 р., є найнижчими серед всіх регіонів України. У Закарпатській і Львівській областях ці показники теж нижчі за середньоукраїнські. Зміни в структурі зайнятості характеризуються зменшенням частки зайнятих в промисловості і зростанням питомої ваги зайнятих у торгівлі, діяльності готелів та ресторанів.

Рівень безробіття населення віком 15–70 років (за методологією МОП) за період дослідження 2000–2014 рр. поступово знижувався, проте залишається доволі високим. Найвищі показники безробіття серед населення працездатного віку в Чернівецькій області. У 2014 р. питома

вага безробітного населення працездатного віку в області склала 10,2%, що на 7,7% менше, ніж у 2000 р. У січні-березні 2015 р. цей показник зріс на 0,5 в. п. та становив 10,7%. Така тенденція характерна для всіх областей Карпатського регіону і України в цілому. В середньому по Україні даний показник склав в кінці 2014 р. 9,7%, а у першому кварталі 2015 р. – 10,0%. Серед областей Карпатського економічного району найнижчий рівень безробіття у 2014 р. отримано в Івано-Франківській області. Він становив 8,6% і знизився на 2,6% порівняно з 2000 р. У січні-березні 2015 р. показник зріс до 9,2%. На 2 в. п. за весь період дослідження знизився рівень безробіття серед працездатних осіб Закарпатської області. У 2014 р. він склав 9,6%, а у січні-березні 2015 р. – вже 9,9%.

Показники зареєстрованого безробіття серед населення працездатного віку в Карпатському регіоні значно коливаються. Так, в 2014 р. у Закарпатській області зафіксований один із найнижчих показників в цілому по Україні, який становив 1,2. Ще нижче аналогічний показник (0,9%) зареєстровано в Одеській області. Однак у Чернівецькій та Івано-Франківській областях за цей же період зареєстроване безробіття становило 1,7 і 1,9% до працездатного населення. Це середньоукраїнський рівень. Вищі показники мали такі прикордонні області, як Вінницька, Житомирська (2,5%), Рівненська, Сумська (2,4%), Чернігівська (2,3%).

У країнах, які межують з Карпатським регіоном, ситуація на ринку праці представлена на рис. 1.

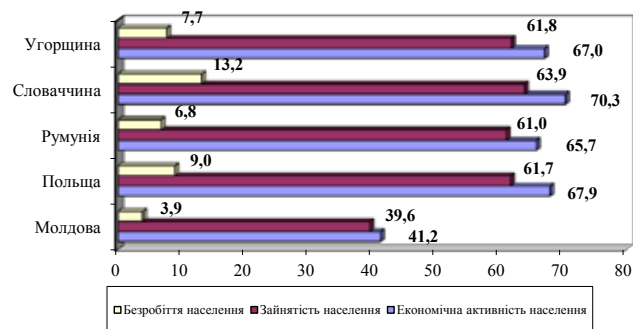

Рис. 1. Стан ринку праці у 2014 р. в країнах, які межують з Карпатським регіоном
Побудовано авторами за даними [8]

Дані рис. 1 свідчать, що найнижчий рівень економічної активності населення серед країн-сусідів був зафіксований у Молдові і становив у 2014 р. 41,2% від всього населення. Найвищий показник (70,3%) досягнутий у Словаччині. У Румунії, Угорщині, Польщі він коливався від 65,7 до 67,9%. Потрібно відмітити, що такий рівень економічної активності населення перевищує аналогічний показник в Івано-Франківській і Чернівецькій областях Карпатського регіону.

Відповідно, рівень зайнятості населення в досліджуваних країнах, за виключенням Молдови, теж перевищує аналогічний показ-

ник в Івано-Франківській і Чернівецькій областях. В той час у Львівській області зайнятість населення навіть вища, ніж в Румунії, Польщі, Угорщині.

Дослідження безробіття в країнах-сусідах виявило дуже значні коливання коефіцієнта безробіття – від 3,9% у Молдові до 13,2% у Словаччині. Пояснити такий низький рівень безробіття в Молдові можна лише виходячи з тих міркувань, що національне бюро статистики в країні, дані якого наведені на рис. 1, наводить показники зареєстрованого безробіття, а не результати застосування методології МОП. Ситуація в інших країнах свідчить про значне безробіття, хоча слід відмітити, що в Румунії та Угорщині коефіцієнти безробіття нижчі, ніж в Карпатському регіоні.

Трудова еміграція в умовах глобалізації економічного розвитку є складним і масштабним явищем, яке викликає неоднозначні результати: ліквідує дефіцит робочої сили в ряді галузей та регіонів, вона загострює конкуренцію на ринку праці, даючи можливість отримання надприбутків, створює додатковий тиск на соціальну сферу країн-реципієнтів. Для України трудова міграція сприяє вирішенню проблем безробіття і в той же час повертається втратою якісно кращої вітчизняної робочої сили, негативно впливає на демографічний розвиток та посилює депопуляцію [9].

В Івано-Франківській і Чернівецькій областях протягом періоду дослідження спостерігалось поступове зменшення міграційного скорочення, і вже з 2006 р. у Чернівецькій і з 2010 р. в Івано-Франківській областях було зафіксовано міграційний приріст населення. У січні-березні 2015 р. позитивні тенденції в цих областях зберігались. Загальний коефіцієнт міграційного скорочення (на 10 000 осіб наявного населення) становив в Івано-Франківській області 38,0, в Чернівецькій – 3,8. У Закарпатській і Львівській областях сальдо міграції залишається від'ємним, причому в міських поселеннях міграційне скорочення вище, ніж в сільських. У січні-березні 2015 р. загальний коефіцієнт міграційного скорочення у Закарпатській області становив 10,1, у Львівській – 2,7.

Через економічну кризу і війну все більше українців шукають роботу за кордоном. Особливо це стосується Польщі, яка спростила працевлаштування для громадян країн, що мають безпосередній кордон з нею, і, таким чином, держава компенсує брак робочої сили через масову еміграцію поляків в інші держави Євросоюзу. У 2014 р. в Польщі офіційно влаштувалося 359 тис. українців, що на 134 тис. більше, ніж у 2013 р.

Також не можна не відмітити посилення інтелектуальної міграції українців. Все більше випускників шкіл бажають навчатися за межами України, оскільки не всі вітчизняні вищі навчальні заклади здатні витримати конкуренцію, наприклад, з тією ж Польщею щодо

створення відповідних умов для навчання і відпочинку молоді. До того ж наша держава не гарантує працевлаштування підготовленим фахівцям, тому залишається високою ймовірність, що кращі з тих молодих людей, хто поїхав за кордон за освітою, навряд чи повернуться в Україну.

Отже, Україна відверто ігнорує інтелектуальну міграцію за кордон і сприяє скороченню трудового потенціалу країни. Польща, Угорщина, Румунія теж у певній мірі переживають щось подібне – молоді люди їдуть навчатися в Америку чи Західну Європу, але натомість в цих країнах поповнюють відтік перспективної молоді за рахунок тих же українців. За даними польського видання *Gazeta Dziennik Prawna*, 500 тис. поляків минулого року виїхали з Польщі в інші держави Європейського Союзу, що є найвищим показником за останні шість років, і розцінюється така ситуація в країні як «еміграційне цунамі» [10].

Що стосується інших зарубіжних країн Карпатського регіону, то до Угорщини переїздить здебільшого українці угорського походження, а Словаччина приваблює лише незначну кількість громадян України, Білорусі та Молдови.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволило виявити такі основні особливості формування і реалізації трудового потенціалу в прикордонному Карпатському регіоні:

- значне погіршення співвідношення між працевдатним і непрацевдатним населенням;
- високі показники нереалізованого трудового потенціалу (економічно неактивне населення);
- суттєве обмеження пропозиції кваліфікованої робочої сили;
- зростання обсягів та рівня офіційного і прихованого безробіття;
- збереження високих обсягів трудової міграції;
- розвиток інтелектуальної міграції, головним чином серед молоді.

Ці проблеми є характерними для більшості прикордонних областей України, і тому необхідно більш глибоко і зважено формулювати пріоритети державної політики регіонального розвитку у стратегічних документах та розробляти інструменти їх досягнення з урахуванням значного загострення соціальних проблем, тенденцій формування нової регіональної політики ЄС.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Напрями підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів у контексті євроінтеграційних процесів: Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/Monitor/may/9_3.htm.
2. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2015 р.: експрес-вип. // Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

3. Економічна активність населення України 2014: статистичний збірник // Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Основні показники ринку праці у 2015 р. (квартальні дані) в Закарпатській області // Головне управління статистики у Закарпатській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/pracja/2015/popit_gob_2015.pdf.
5. Основні показники ринку праці (квартальні дані) в Івано-Франківській області // Головне управління статистики в Івано-Франківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifstat.gov.ua>.
6. Основні показники ринку праці (квартальні дані) у Львівській області // Головне управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/oper/2015/t170015_2.pdf.
7. Основні показники ринку праці (квартальні дані) у Чернівецькій області // Головне управління статистики у Чернівецькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua>.
8. Офіційний сайт Європейської комісії (Євростат) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
9. Аналітично-інформаційні матеріали до парламентських слухань на тему: «Українська трудова міграція: стан, проблеми та шляхи їх вирішення» // Державна установа «Науково-дослідний інститут соціально-трудових відносин» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: kompravlud.rada.gov.ua/kompravlud/doccatalog/document?id=48512.
- 10.3 Польщі за рік емігрувала рекордна кількість поляків // Інформаційне агентство УНІАН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/world/883206-z-polschi-zarik-emigruvala-rekordna-kilkist-polyakiv.html>.